

CZEGO MOŻEMY DOWIEDZIEĆ SIĘ O ŚW. JÓZEFIE Z APOKRYFÓW? APOKRYF A NAUCZANIE OJCÓW KOŚCIOŁA

Słowa kluczowe: św. Józef, apokryfy, Ojcowie Kościoła

Key words: St. Joseph, biblical apocrypha, Church Fathers

Schlüsselworte: Heiliger Josef, Apokryphen, Kirchenväter

W tym artykule chciałbym skupić się na analizie najważniejszych apokryfów mówiących o św. Józefie¹. Jednocześnie zostanie przywołane stanowisko Ojców Kościoła co do wspomnianej problematyki.

Na wstępie warto zauważyć, że postać św. Józefa zajmowała ważne miejsce w nauczaniu Ojców Kościoła². Oblubieniec Najświętszej Maryi Panny przewijał się w ich nauczaniu najczęściej w celu obrony prawowiernej chrystologii dotyczącej Syna Bożego oraz dziewictwa Najświętszej Maryi Panny. W tym kluczu św. Józef występował jako opiekun Jezusa, który dbał o dobra zarówno materialne, jak i duchowe Świętej Rodziny. Ponadto opiekun Jezusa występuje obok Najświętszej Maryi Panny jako obrońca oraz gwarant trwałości funkcjonowania Rodziny z Nazaretu, a także jako powiernik tajemnicy zbawienia. Tematyka przedstawiona powyżej pojawia się

* Ks. dr Michał Łukaszczyk – patrolog, Papieski Uniwersytet św. Tomasza z Akwinu w Rzymie, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3321-039X>, e-mail: x.michal.lukaszczyk@gmail.com.

¹ Podobną problematykę podejmowali już inni badacze, por.: J.M. Canal Sánchez, *San José en los apócrifos del Nuevo Testamento*, w: *San Giuseppe nei primi quindici secoli della Chiesa. Atti del primo simposio internazionale celebrato nel centenario della proclamazione di s. Giuseppe a patrono della Chiesa universale*, Studi e ricerche su san Giuseppe 1, Roma 1971, s. 123–149. P. Rabczyński, *Postać św. Józefa w apokryfie „Żywot św. Józefa Cieśli”*, w: *Św. Józef w wierze, kulcie teologii i sztuce. Perspektywa regionalna i uniwersalna*, red. J. Jezierski, K. Parzych-Błakiewicz, P. Rabczyński, Olsztyn 2012, s. 167–173; A. Nocoń, *Św. Józef w apokryfach Nowego Testamentu*, cz. 1: *Do narodzenia Jezusa w Betlejem*, „Vox Patrum” 79(2021), s. 299–320; tenże, *Mąż Maryi – Józef w apokryfach Nowego Testamentu*, cz. 2: *Od narodzin Jezusa w Betlejem do śmierci Józefa*, „Vox Patrum” 80(2021), s. 37–68.

² Por. T. Kaczmarek, *Święty Józef w nauczaniu Ojców Kościoła: idee przewodnie*, „Studia Wrocławskie” 1 (1998), s. 1–70; T. Kołosowski, *Święty Józef z Nazaretu w piśmiennictwie Kościoła starożytnego*, w: „Lux ex Silesia”. *Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. Józefowi Mandziukowi w 70. rocznicę urodzin*, red. W. Gliński, Warszawa 2013, s. 333–350; L.M. Mirri, *San Giuseppe di Nazareth secondo san Girolamo*, „Vox Patrum” 94(2025), s. 49–70.

w starożytności, począwszy od autorów drugiego wieku aż do schyłku tej epoki. Trzy pierwsze wieki mówią o św. Józefie przede wszystkim w kontekście fundamentalnych tematów teologicznych; chodzi głównie o obronę prawowiernej chrystologii, odrzucenie pojawiających się herezji, przeczących bóstwu i człowieczeństwu Syna Bożego oraz o potwierdzenie dziewictwa Maryi. Kolejne wieki rozwijają już myśl teologiczną dotyczącą misji Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny. Józef pojawia się zarówno wśród Ojców żyjących na Wschodzie, jak i na Zachodzie. Dotyczy to takich Ojców, jak Efreem, Jan Chryzostom, Cyryl Aleksandryjski na Wschodzie, a na Zachodzie Hieronim, Augustyn, Piotr Chryzolog.

Należy tu zaznaczyć, że źródłem nauczania Ojców Kościoła była Biblia³. Wobec wspomnianego faktu trzeba stwierdzić, że byli oni w opozycji do poglądów gnostyków oraz, co należy szczególnie podkreślić, niejednokrotnie z dużym dystansem traktowali chrześcijańską literaturę apokryficzną.

W tym miejscu chciałbym przedstawić obraz Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny, który pozostawiły nam apokryfy. Uściślając: nie będę w tym artykule zajmował się pismami wywodzącymi się z gnozy. Trzeba dodać, że wśród powstającej w II i III wieku literatury apokryficznej chodziło bardzo często o poszerzenie ziemskiego obrazu Chrystusa. Celem było pobudzenie uczuć religijnych poprzez dodatkowe wiadomości mające ożywić pobożność oraz wzmocnić wiarę w wiernych. Wśród apokryfów opisujących postać św. Józefa należy wskazać *Protoewangelię Jakuba*, tekst judeo-chrześcijański z końca II wieku, który broni Maryi i jej dziewiczego macierzyństwa przed zarzutami ze strony kręgów żydowskich i greckich, *Ewangelię dzieciństwa Ps. Tomasza*, tekst z II wieku, oraz *Legendę o św. Józefie cieśli*, utwór pochodzący prawdopodobnie z początków V wieku. *Ewangelia dzieciństwa*, mimo pewnego zabarwienia gnostyckiego i bardzo swobodnego rozwijania nadzwyczajności w codzienności oraz pokazywania różnych cudownych wydarzeń w życiu małego Jezusa, była tekstem bardzo popularnym pośród ludzi starożytności chrześcijańskiej⁴.

Celem niniejszego artykułu jest więc wskazanie tematów związanych ze św. Józefem, a podejmowanych przez apokryfy, a także obalenie wielu fałszywych poglądów dotyczących postaci Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny, które bardzo często figurują aż do dziś w myśleniu i pobożności chrześcijan.

Warto zauważyć, że w omawianych apokryfach postać Jezusa wcale nie jest najważniejsza. Centralne miejsce w opisach zajmują Maryja, Józef, a nawet Magowie. *Protoewangelia Jakuba* bardzo pięknie opisuje narodziny Maryi, nadając imiona jej rodzicom. Dowiadujemy się z niej również tego, że do dwunastego roku życia Maryja służyła w świątyni. Następnie, w wyniku modlitwy arcykapłana Zachariasza, na różdźce Józefa ukazał się znak. W chwili wzięcia przez niego różdżki pojawiła się gołąbka, która usiadła na jego głowie. Ten znak Ducha Świętego (por. Mt 3,13-17) sprawił, że Józef został poproszony o zajęcie się Maryją jako Jej opiekun (por.

³ Por. P. Barbagli, *Święty Józef w Ewangelii*, tłum. E. Hebda, w: *Józef z Nazaretu*, red. O. Stokłosa, t. 2, Kraków 1979, s. 7–59.

⁴ Por. *Protoewangelia Jakuba*, 9,27, w: *Apokryfy Nowego Testamentu*, red. M. Starowieyski, t. 1: *Fragmety. Narodzenie i dzieciństwo Maryi i Jezusa*, Kraków 2003, s. 268–281 (dalej: ProtEw-Jak); *Legenda o św. Józefie Cieśli*, XIV, w: *Apokryfy Nowego Testamentu*, red. M. Starowieyski, t. 1: *Ewangelie apokryficzne*, cz. II: *Św. Józef i św. Jan Chrzciciel. Męka i Zmartwychwstanie Jezusa. Wniebowzięcie Maryi*, Kraków 2017, s. 560–577 (dalej: JózCieś).

Mt 1,20). Apokryf podaje, że Józef dowiedział się o ciąży Maryi, gdy ta była w szóstym miesiącu, gdyż wcześniej przebywał na budowie⁵. W *Protoewangelii Jakuba* jednym z głównych tematów jest omówienie kwestii tzw. braci Jezusa, którzy byliby dziećmi Józefa z poprzedniego małżeństwa. Przesłanka ta, mająca wytłumaczyć wspomnianą kwestię biblijną, była niezwykle chwytliwa w starożytności i znalazła wielu zwolenników. Tekst apokryficzny mówi: „I sprzeciwił się Józef, i rzekł: Mam synów, jestem starcem, ona zaś jest młodziutką dzieweczką. Nie, zaiste, bo stanę się pośmiewiskiem dla synów Izraela. Odrzekł kapłan: Józefie, bój się Boga, Pana twojego, i pamiętaj na to, co uczynił Pan Bóg Datanowi, Abironowi i Koremu, jak rozdzieliła się ziemia i pochłonęła ich wszystkich, ponieważ się sprzeciwiali” (por. Lb 16,1-35)⁶. Podobny argument występuje w dalszej części utworu. Józef waha się, w jaki sposób ma zapisać Maryję, wypełniając w ten sposób rozporządzenie cesarza Augusta o spisie ludności w imperium (por. Łk 2,1-20). Oblubienie Najświętszej Maryi Panny zмага się z dwoma rozwiązaniami: zapisać Maryję jako swoją żonę czy córkę. Wątpliwości towarzyszą mu aż do porodu, podczas którego widzi cudowne znaki⁷. Mamy tu do czynienia z typowym elementem apologetycznym: Józef jest starcem i ma synów – jest to wyjaśnienie zwrotu „brat Pański” (por. Mt 12,46; 13,55). Ten argument był powszechnie znany w literaturze wczesnochrześcijańskiej. Wspominają o tym również starochrześcijańscy pisarze: Orygenes⁸, Hilary z Poitiers⁹. Opinię tę potępia Hieronim, nazywając ją *deliramenta apocryphorum* (bredzeniem apokryfów)¹⁰. Co warte uwypuklenia, *Protoewangelia Jakuba* podkreśla, że Jezus narodził się w jaskini, podczas gdy Józef szukał położnej żydowskiej¹¹.

Omawiany tekst służy również dogmatycznemu podkreśleniu dziewictwa Maryi. Józef występuje tutaj jako naoczny świadek i powiernik tajemnicy zbawienia. Cudowne wydarzenia w postaci chmury i światła, które towarzyszą narodzinom Zbawiciela, służą jeszcze większemu zaznaczeniu faktu dziewictwa Najświętszej Maryi Panny. *Protoewangelia Jakuba* podkreśla dziewiczość Maryi przed porodem, w trakcie porodu, a także po nim (*ante partum, in partu* oraz *post partum*). Akuszerka Salome, która niedowierzała dziewictwu Maryi, poniosła straszną karę, a następnie została uzdrowiona przez dotknięcie Dziecięcia Jezus. Wspomniany tekst podkreśla też bóstwo Jezusa (Jego cudowne narodziny) oraz Jego człowieczeństwo (Jezus ssie pierś Maryi)¹².

Kolejnym ciekawym elementem omawianego tekstu jest fakt, że Maryja wraz z Jezusem ucieka przed nakazem Heroda (por. Mt 2,16). Brakuje w opisie postaci

⁵ ProtEwJak 13,1-14, 2.

⁶ ProtEwJak 9.

⁷ ProtEwJak 17,1-18,3.

⁸ Por. Origenes, *Commentarium in Evangelium Matthaei* 17, PG 13, 876B–880A.

⁹ Hilarius Pictaviensis, *In Evangelium Matthaei commentarius*, 2, 12, 47, SCh 254, 96–98.

¹⁰ Hieronymus Stridonensis, *Commentarium in Evangelium Matthaei*, 2, 12, 47, CCL 77, 100. Więcej na ten temat: CCAp 9, 276–277.

¹¹ Najstarsza wiadomość o niej znajduje się u Justyna (Iustinus, *Dialogus cum Tryphone Iudaeo* 71, 8, PG 6, 657); w III w. za czasów Orygenesa pokazywano grotę narodzin Jezusa (Origenes, *Contra Celsum* 1, 51, GCS 2, 102). Judeochrześcijanie często sprawowali w grotach kult, który zwalczał Cyryl Jerozolimski (Cyrillus Hierosolymitanus, *Catecheses mystagogiae quinque*, PG 33, 1047A).

¹² Por. ProtEwJak 19,1-3.

Józefa. Apokryf zdaje się sugerować, że Opiekuna Maryi i Jezusa nie było już na świecie. Nie ma również podanego miejsca ucieczki Maryi i Jezusa.

Kolejnym apokryfem podejmującym kwestię roli Józefa w dziele zbawienia jest *Ewangelia dzieciństwa Ps. Tomasza*¹³. Apokryf nazywa Józefa ojcem Jezusa¹⁴. Tekst pokazuje szereg sytuacji, w których Józef brał pełną odpowiedzialność za wychowanie dorastającego Syna Bożego¹⁵. Postać Józefa zajmuje więc centralne miejsce w apokryfie jako wzór cnót i pracowitości dla młodego Jezusa. Tekst opisuje również sytuację, kiedy Jezus w wieku ośmiu lat zaczął pomagać Józefowi w pracy stolarskiej¹⁶. Kolejnym wątkiem w *Ewangelii dzieciństwa Ps. Tomasza* jest posłanie Jezusa do szkoły. Jest to inicjatywa Józefa¹⁷. Tekst podejmuje także temat synów Józefa. W opisie pojawia się Jakub, który zostaje nazwany właśnie synem Józefa. Apokryf podkreśla również, że Jezus znał Jakuba i uzdrowił go, kiedy ten został ukąszony przez żmiję¹⁸. Tekst nie wyjaśnia przyczyny pojawienia się „braci Jezusa”, ale wzięwszy pod uwagę kontekst, należy zaznaczyć, że chodziło o dzieci opiekuna Zbawiciela z pierwszego małżeństwa¹⁹. Opisane zostaje również odnalezienie dwunastoletniego Jezusa w świątyni²⁰. Apokryf mocno akcentuje rolę cudów dokonywanych przez Jezusa. Co ciekawe, najczęstszym ich świadkiem nie jest Maryja, ale jej oblubieniec. Prowadzi to do podkreślenia roli Józefa w wychowaniu młodego Jezusa.

Legenda o św. Józefie Cieśli ukazuje niemal w całości niezwykle ważny dla starożytnych moment odejścia Józefa z tego świata. Apokryf stwierdza, że Józef żył sto jedenaste lat. Zmarł dwudziestego szóstego dnia miesiąca epep (20 lipca). Tekst określa go mianem rzemieślnika oraz opisuje jako doskonale wykształconego w mądrości²¹, a także jako męża sprawiedliwego²². Ponadto apokryf podaje imiona synów i córek Józefa, dzieci z pierwszego małżeństwa świętego: Judasz, Jozetos, Jakub i Szymon (por. Mk 6,3) oraz Lizja i Lidia²³. Co ciekawe, apokryf, podobnie jak czyni to *Protoewangelia Jakuba*, opisuje posługę Maryi w świątyni oraz cudowny wybór Józefa na jej męża²⁴. W apokryfie znajdziemy wiele wspólnych wątków w porównaniu z *Protoewangeliją Jakuba*, między innymi cudowny moment poczęcia Jezusa przez Najświętszą Maryję Pannę, jej przebywanie w domu Józefa itd.²⁵ Ciekawym faktem

¹³ *Dzieciństwo Pana. Ewangelia Tomasza (Dzieciństwa)*, w: *Apokryfy Nowego Testamentu*, red. M. Starowieyski, t. 1: *Fragmety. Narodzenie i dzieciństwo Maryi i Jezusa*, Kraków 2003, s. 388–404 (dalej: EwTmDz).

¹⁴ Por. EwTmDz 2,3; 4,1; 6,1; 13,2.

¹⁵ Por. EwTmDz 2,1-5; 3,1-3; 4,1-2; 5,1-3; 6,1-4.

¹⁶ Por. EwTmDz 13,1-2.

¹⁷ Por. EwTmDz 6,1-8, 2.

¹⁸ Por. EwTmDz 16,2.

¹⁹ Por. EwTmDz 16,1-2.

²⁰ Por. EwTmDz 19,1-5.

²¹ Por. JózCieś 2, 2.

²² Por. JózCieś 2,5; 11,1.

²³ Trudno odnaleźć inne źródło tej informacji, por. Dz 16,14; J. Blinzler, *Die Brüder und Schwestern Jesu*, Stuttgarter Bibelstudien 21, Stuttgart 1967, s. 94–110.

²⁴ Por. JózCieś 3,1-4, 6.

²⁵ Por. JózCieś 6,1-8, 3.

jest to, że – inaczej niż w *Protoewangelii Jakuba* – Józef uczestniczy w ucieczce przed Herodem wraz z Jezusem i Maryją oraz Salome do Egiptu²⁶.

Istotnym tematem *Legendy o św. Józefie Cieśli* jest śmierć św. Józefa. Apokryf szczegółowo pokazuje tę chwilę, stwierdzając, że Józef został poinformowany o swojej śmierci przez anioła²⁷. Niezwykle wzruszającym momentem jest opis modlitwy Józefa przed śmiercią:

„Boże, Ojczy wszelkiego miłosierdzia i Boże wszelkiego istnienia! Panie mojej duszy i mojego ciała i mojego ducha! Kiedy wypełnią się dni mojego życia, które dałeś mi na tym świecie, proszę Cię, Panie Boże, abyś mi posłał Michała Archanioła, aby był przy mnie aż do wyjścia mojej strapionej duszy z mojego ciała bez cierpienia i trwogi. Bo śmierć jest wielką bojaźnią i uciskiem dla każdego człowieka, zwierzęcia domowego i dzikiego, dla robaka i ptaka. Tak, dla każdego stworzenia pod niebem posiadającego duszę żywą, jest cierpieniem i udręką, aż ich dusza odłączy się od ciała. Teraz więc, o Panie mój, niech Twój Anioł stoi przy mojej duszy i moim ciele, aby odłączyły się od siebie bez bólu. Nie pozwól, aby anioł przeznaczony mi od dnia, w którym mnie stworzyłeś, aż dotąd, zwrócił swoje zagniewane oblicze przeciw mnie na drodze, kiedy pójdę do Ciebie, lecz aby obdarzył mnie pokojem. Nie pozwól, aby ci, których oblicze jest zmienne, prześladowali mnie na drodze, kiedy pójdę do Ciebie. Nie pozwól, aby ci, którzy są przy bramach, zatrzymali moją duszę i nie zawstydzają mnie przed Twoim strasznym sądem. Nie dopuszczaj przeciw mnie fałszywej rzeki ognistej, w której oczyszczają się wszystkie dusze, zanim ujrzą Bożą chwałę. O Boże, który sądzisz każdego w prawdzie i sprawiedliwości, Panie mój, niech teraz Twoje miłosierdzie będzie dla mnie pociechą, bo Ty jesteś źródłem wszelkiego dobra. Tobie niech będzie chwała na wieki wieków. Amen”²⁸.

Apokryf kończy się opisem choroby Józefa²⁹. Następnie Józef wspomina swoje życie, a większą część miejsca zajmuje jego dialog z Jezusem. Następnie czytamy modlitwę w intencji Oblubienca Najświętszej Maryi Panny³⁰. Tekst opisuje śmierć Józefa, przy którym obecni byli Jezus i Maryja³¹. Po śmierci opiekuna Zbawiciela aniołowie na czele z Michałem i Gabrielem zabrali jego duszę do nieba³². Jego pogrzeb stał się okazją do zgromadzenia całej społeczności Nazaretu wraz ze starszyzną miasta³³.

Opisywany tekst jest niezwykle ciekawy z jeszcze jednego powodu. Apokryf jest niewątpliwie zachętą do kultu św. Józefa³⁴. Spotykamy tu cuda, które wydarzyły się w życiu tego świętego, i jest opisana także szczególna więź, jaka łączyła go z Jezusem. Józefowi zostają nadane liczne tytuły, takie jak ojciec³⁵, błogosławiony³⁶, sprawiedli-

²⁶ Por. JózCieś 8,3.

²⁷ Por. JózCieś 12,2. Zapowiedź śmierci jest częstym tematem biblijnym, por. 2 Sm 28,19; 2 Krl 20,1.

²⁸ JózCieś 13,1-10.

²⁹ Por. JózCieś 14,1-3.

³⁰ Por. JózCieś 17,1-17, 17; 22,1-4.

³¹ Por. JózCieś 19,2.

³² Por. JózCieś 23,1-23, 4; 25,1-3.

³³ Por. JózCieś 27,1-4.

³⁴ Por. JózCieś 30, 4-5.

³⁵ Por. JózCieś 3,1; 4,4; 11,3; 15,3; 18,1; 21,7; 25 3; 27,1; 28,12; 29,1; 30,3; 30,8; 31,6.

³⁶ Por. JózCieś 15,1; 18,9; 24,6; 30,3.

wy³⁷, kochany ojciec³⁸. Tekst zawiera liczne modlitwy³⁹, inwokacje⁴⁰, wspomnienie kultu świętego⁴¹. Apokryf jest niewątpliwie wielką manifestacją wiary w potężne orędownictwo opiekuna Zbawiciela i stanowi przyczynek do jego kultu.

Celem przedstawienia postaci św. Józefa przez apokryfy jest wzrost pobożności wśród słuchaczy. Nie można również wykluczyć pragnienia jak największego uzupełnienia „ludzkich” wiadomości o tym świętym, aby w ten sposób jeszcze bardziej pogłębić wiarę w ludzką obecność na ziemi opiekuna Zbawiciela. Ponadto opisywane teksty bronią prawowiernej wiary, podkreślając choćby dziewictwo Maryi oraz narodzenie się z niej jedyne Syna. Często również starają się pokazać interpretację zarówno Starego, jak i Nowego Testamentu, zachęcając do przyjmowania podobnych postaw, jak bohaterowie biblijni. Zachęcają również do postawienia wiary w centrum swojego życia. Należy jednak podkreślić, że bardzo często nie znajdujemy potwierdzenia informacji podanych przez apokryfy w źródłach. Nie występują one również u Ojców Kościoła. Stąd bardzo często ci ostatni niechętnie spoglądali na apokryfy, widząc w nich raczej źródło zaspokojenia ludzkiej ciekawości niż poszukiwanie prawdy. Dlatego nie można przypisać tym informacjom roli pełnoprawnych wiadomości. O wiele bardziej należy zapatrywać się na nie jak na pamiątki duchowe, które miały na celu wzrost pobożności i wiary.

Niestety, dla wielu starożytnych apokryfy były głównym źródłem wiedzy, a takie rozumienie teologii przyczyniło się do powstania wielu ruchów z wypaczoną pobożnością lub doprowadziło do powstania herezji, zwłaszcza dotyczących chrystologii⁴². Opinie odnoszące się do św. Józefa, przytoczone powyżej, wspomina Orygenes w swoim *Komentarzu do Ewangelii Mateusza*⁴³. *We fragmentach Ewangelii Piotra* dotyczących męki i zmartwychwstania oraz wspomnianej *Protoewangelii Jakuba*, mówiącej o „braciach Jezusa”⁴⁴ wywodzących się z rzekomego pierwszego małżeństwa Józefa, Orygenes podkreśla, że autorzy wspomnianych tekstów kierowali się próbą uzasadnienia dziewictwa Maryi podczas jej małżeństwa z Józefem⁴⁵. Można przypuszczać, że do tych hipotez sięgają również Klemens Aleksandryjski⁴⁶ i Cyryl Aleksandryjski⁴⁷. Z kolei Ojcowie łacińscy są na ogół dużo bardziej powściągliwi w przyjmowaniu takich opinii. Wśród wyjątków należy wskazać Hilarego z Poitiers⁴⁸. Pozostali Ojcowie w sposób bardzo zdecydowany odcinają się od treści płynących

³⁷ Por. JózCieś 2, 5; 2, 6.

³⁸ Por. JózCieś 14,3; 17,1; 25,2; 26,5; 30,3.

³⁹ Por. JózCieś 13,1-10, 22,1-2, 28,1.

⁴⁰ Por. JózCieś 24, 2.

⁴¹ Por. JózCieś 26,2; 30,5.

⁴² Por. M. Łukaszczyk, *Walka Hieronima z herezjami chrystocentrycznymi w świetle nauczania o Chrystusie zawartym w jego Listach*, „Vox Patrum” 90(2024), s. 147–164.

⁴³ Por. Origenes, *Commentarium in Evangelium Matthaei* X; Sch 162, 214–221.

⁴⁴ Por. W.K. Prentice, *James the Brother of the Lord*, w: *Studies in Roman Economic and Social History in Honor of A.C. Johnson*, red. P.R. Coleman-Norton, Princeton 1951, s. 144–151; A. van der Mensbrugge, *The Relatives of our Lord*, „Sobornost” 11(1952) s. 483–494.

⁴⁵ Por. Origenes, *Commentarium in Evangelium Matthaei* X; Sch 162, 214–221.

⁴⁶ Por. Clemens Alexandrinus, *Hypotyposis in Judae epistolam*, GCS 17, 206–207.

⁴⁷ Por. Cyrillus Alexandrinus, *In Johannis evangelium*, 4, 5; PG 73, 636.

⁴⁸ Por. Hilarius Pictaviensis, *In Evangelium Matthaei commentarius*, 1, 4; Sch 254, 90–95.

z apokryfów. Maksym z Turynu pisze o Józefie jako młodym mężu (*iuuenis*)⁴⁹. Z kolei Piotr Chryzolog przypisuje rodzicielstwo „braci Pańskich” Kleofasowi i jego małżonce – „drugiej Maryi”⁵⁰. Również Hieronim w *Komentarzu do Ewangelii Mateusza* wspomina o „braciach Jezusa”, jednocześnie odrzucając pierwsze małżeństwo Józefa⁵¹. Pełne odrzucenie wdowieństwa opiekuna Maryi uzasadnia się w dziele *Przeciw Helwidiuszowi*, gdzie Strydończyk wyjaśnia: „Skoro przyjmujemy to, co mówi Piśmo, musimy odrzucić to, czego tam nie ma. [...] Moglibyśmy rozważać, że Józef miał więcej żon, z których narodzili się «bracia Pańscy». To jednak z pewnością jest tylko czystym domysłem, jak obawiam się, bardziej podyktowanym zuchwałością niż duchem pobożności. [...] Dopóki nie można znaleźć u Świętego rozwiązłości i tego, że mogło zostać napisane w Piśmie, iż Józef miał jeszcze inną żonę, gdy chodzi o jego odniesienie do Maryi musimy patrzeć na niego raczej jako na jej opiekuna, a nie męża. Pozostaje przeto stwierdzić, że ten, który zasłużył na miano ojca Pana, przebywając z Maryją pozostał w stanie dziewictwa”⁵². Autor *Wulgaty* odrzuca więc wdowieństwo Józefa, które miało mieć miejsce przed poznaniem Maryi⁵³. Warto również oddać głos św. Augustynowi, który w lakoniczny sposób odniósł się do wspomnianych w tej pracy informacji podanych przez apokryfy, skupiwszy się na obronie dziewictwa Najświętszej Maryi Panny: *Jacobus Domini frater, vel ex filii Joseph de alia uxore, vel ex cognatione Mariae matris eius debet intellegi* (należy rozumieć, że Jakub „brat Pański” albo był jednym z synów Józefa z innej żony, albo był jednym z krewnych Maryi, Matki Jezusa)⁵⁴.

Podsumowując, należy stwierdzić, że apokryfy przedstawiają raczej legendarne, obliczone na wzrost pobożności fakty związane ze św. Józefem, które nie mają swojego potwierdzenia w źródłach, a więc w Biblii i pośród Ojców Kościoła⁵⁵. Trzeba jednakże docenić pobożność ludową, a jednocześnie przestrzec, by apokryfy nie stały się sposobem na informowanie o wierze i teologii, a w tym przypadku – głównym i niezachwianym źródłem informacji o św. Józefie. Należy więc zadać pytanie, jaka była rola apokryfów. Czy chodziło tylko o dodanie informacji mających poprzez sensację przyprowadzić ludzi do wiary? Apokryfy starały się odpowiedzieć na pytania dotyczące wiary współczesnych sobie ludzi. W tym celu dodawano do opisów biblijnych oraz Tradycji dodatkowe informacje mające na celu rozbudzenie ciekawości ludzi i w ten sposób wzrost ich pobożności. Przeciwno takiemu stanowi rzeczy wystąpili Ojcowie Kościoła, wskazując na Biblię oraz na Tradycję jako dwa fundamenty

⁴⁹ Por. Maximus Taurinensis, *Sermo* 53; PL 57, 639.

⁵⁰ Por. Petrus Chrysologus, *Sermo* 48, PL 52, 325.

⁵¹ Por. Hieronymus Stridonensis, *Commentarium in Evangelium Matthaei*, CCL 77, 6–11; S. Grzybek, *Czy Chrystus miał rodzonych braci*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 11(1958), s. 231–238.

⁵² Por. Hieronymus Stridonensis, *Liber de perpetua Virginitate Beatae Mariae* 19, PL 23, 203.

⁵³ Por. tamże, 7, PL 23, 189–190; por. L. Mirri, *La verginità nel Mistero di Maria in san Giorlamo*, w: *Papers presented at the Twelfth International Conference on Patristic Studies held in Oxford 1995: Augustine and his opponents, Jerome, other Latin Fathers after Nicaea, Orientalia*, red. E.A. Livingstone, *Studia Patristica* 33, Leuven 1997, s. 343.

⁵⁴ *In epistulam ad Galatas*, 8; CSEL 84, 63; por. J. Łach, *Bracia Jezusa*, „Studia Theologica Varsaviensia” 11/2(1973), s. 260–262; U. Holzmeister, *De Sancto Joseph quaestiones biblicae*, Roma 1945, s. 41–42.

⁵⁵ Por. G. Rurański, *Wstęp*, w: Hieronim ze Strydonu, *Pisma polemiczne*, s. 21–30.

w budowaniu prawdziwej wiary i pobożności. W ten sposób przyczynili się również do oczyszczenia wiary z różnego rodzaju naleciałości ludowych oraz sensacyjnych i nieprawdziwych wierzeń. Ojcowie Kościoła uczą nas dojrzałego podejścia do wiary, która powinna być zakorzeniona w Biblii i Tradycji, a nie poszukiwania różnego rodzaju sensacji duchowych.

CZEGO MOŻEMY DOWIEDZIEĆ SIĘ O ŚW. JÓZEFIE Z APOKRYFÓW? APOKRYFA NAUCZANIE OJCÓW KOŚCIOŁA

STRESZCZENIE

Artykuł jest dwugłosem pomiędzy postrzeganiem postaci św. Józefa przez apokryfy oraz przez Ojców Kościoła. Celem jest ukazanie prawidłowego obrazu Oblubieńca NMP, a także odpowiedź na pytanie, w jakim celu apokryfy ukazywały taki, a nie inny obraz opiekuna Jezusa. Artykuł jest poświęcony postaci św. Józefa opisanej w trzech tekstach apokryficznych: *Protoewangelii Jakuba*, *Ewangelii dzieciństwa Ps. Tomasza* oraz *Legendzie o św. Józefie Cieśli*. Następnie tekst prezentuje stanowisko najważniejszych Ojców Kościoła na temat prawidłowego postrzegania roli św. Józefa w historii zbawienia. Ojcowie Kościoła często stoją w opozycji w stosunku do obrazu Józefa, który ukazują apokryfy. Pokazują oni prawdziwe stanowisko w badaniu postaci świętego, a jest nim oparcie się na Biblii oraz Tradycji Kościoła.

WHAT CAN WE LEARN ABOUT ST JOSEPH FROM THE APOCRYPHA? THE APOCRYPHA AND THE TEACHING OF THE CHURCH FATHERS

SUMMARY

The article is a two-pronged discussion between the apocryphal and Fathers' perceptions of the figure of St Joseph. The aim is to show the correct image of the Bridegroom of the Blessed Virgin Mary and to answer the question as to why the Apocrypha presented such an image of the Guardian of Jesus and not a different one. The article is devoted to the figure of St Joseph contained in three apocryphal texts of *the Protoevangelium of James*, the *Gospel of the Childhood of Ps. Thomas* and *the Legend of St Joseph the carpenter*. The text presents the position of the major Church Fathers on the correct perception of the role of St Joseph in salvation history. The Church Fathers often stand in opposition to the image of Joseph portrayed in the apocrypha. They show the true position in the study of the figure of the saint, and that is to rely on the Bible and the Tradition of the Church.

**WAS KÖNNEN WIR AUS DEN APOKRYPHEN
ÜBER DEN HEILIGEN JOSEF ERFAREN?
DIE APOKRYPHEN UND DIE LEHRE DER KIRCHENVÄTER**

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel ist ein Dialog zwischen der Wahrnehmung der Figur des Heiligen Josef in den Apokryphen und durch die Kirchenväter. Ziel ist es, ein korrektes Bild des Bräutigams der Jungfrau Maria zu vermitteln und die Frage zu beantworten, warum die Apokryphen ein bestimmtes Bild des Beschützers Jesu zeichnen. Der Artikel widmet sich der Figur des Heiligen Josef, wie sie in drei apokryphen Texten beschrieben wird: dem *Protoevangelium des Jakobus*, dem *Kindheitsevangelium des Ps. Thomas* und der *Geschichte Josefs, des Zimmermanns*. Anschließend präsentiert der Text die Position der wichtigsten Kirchenväter zur richtigen Wahrnehmung der Rolle des Heiligen Josef in der Heilsgeschichte. Die Kirchenväter stehen oft im Widerspruch zu dem Bild, das die Apokryphen von Josef zeichnen. Sie zeigen die wahre Haltung bei der Erforschung der Figur des Heiligen, die sich auf die Bibel und die Tradition der Kirche stützt.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Clemens Alexandrinus, *Hypotyposis in Judae epistolam*, O. Stählin (ref.), GCS 17, 195–215, Leipzig 1909.
- Cyrillus Alexandrinus, *In Johannis evangelium*, J.P. wyd. Migne, PG 73, Parisiis 1859.
- Cyrillus Hierosolymitanus, *Catecheses mystagogiae quinque*, wyd. J.P. Migne, PG 33, 1065A–1128A, Parisiis 1856.
- Dzieciństwo Pana. Ewangelia Tomasza (Dzieciństwa)*, w: *Apokryfy Nowego Testamentu*, red. M. Starowieyski, t. 1: *Fragmenty. Narodzenie i dzieciństwo Maryi i Jezusa*, Kraków 2003, s. 388–404.
- Hieronymus Stridonensis, *Commentarii in Evangelium Matthaei*, red. D. Hurst, M. Adriaen, CCL 77, Turnhout 1969.
- Hieronymus Stridonensis, *Liber de perpetua Virginitate Beatae Mariae*, wyd. J.P. Migne, PL 23, 183–206, Parisiis.
- Hilarius Pictaviensis, *In Evangelium Matthaei commentarius*, red. J. Doignon, Sch 254, cz. 1, Paris 1978.
- Iustinus, *Dialogus cum Tryphone Iudaeo*, wyd. J.P. Migne, PG 6, 472A–800D, Parisiis 1857.
- Legenda o św. Józefie Cieśli*, w: *Apokryfy Nowego Testamentu*, red. M. Starowieyski, t. 1: *Ewangelia apokryficzne, cz. II: Św. Józef i św. Jan Chrzciciel. Męka i Zmartwychwstanie Jezusa. Wniebowzięcie Maryi*, Kraków 2017, s. 560–577.
- Maximus Taurinensis, *Opera omnia*, wyd. J.P. Migne, PL 57, Parisiis 1862.
- Origenes, *Commentarium in Evangelium Matthaei*, wyd. J.P. Migne, PG 13, 829A–1800B, Parisiis 1857.
- Origenes, *Commentarium in Evangelium Matthaei*, red. R. Girod, Sch 161, cz. 1, Paris 1970.
- Origenes, *Contra Celsum*, red. P. Koetschau, GCS 2, Leipzig 1899.

Petrus Chrysologus, *Sermones*, wyd. J.P. Migne, PL 52, 183–680, Parisiis 1846.
Protoewangelia Jakuba, w: *Apokryfy Nowego Testamentu*, red. M. Starowieyski, t. 1: *Fragmentsy. Narodzenie i dzieciństwo Maryi i Jezusa*, Kraków 2003, s. 268–281.

Opracowania

Barbagli P., *Święty Józef w Ewangelii*, tłum. E. Hebda, w: *Józef z Nazaretu*, t. 2, red. O. Stołosa, Kraków 1979, s. 7–59.

Blinzler J., *Die Brüder und Schwestern Jesu*, Stuttgarter Bibelstudien 21, Stuttgart 1967.

Canal Sánchez J.M., *San José en los apócrifos del Nuevo Testamento*, w: *San Giuseppe nei primi quindici secoli della Chiesa. Atti del primo simposio internazionale celebrato nel centenario della proclamazione di s. Giuseppe a patrono della Chiesa universale*, Studi e ricerche su san Giuseppe 1, Roma 1971, s. 123–149.

Grzybek S., *Czy Chrystus miał rodzonych braci*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 11(1958) s. 231–238.

Holzmeister U., *De Sancto Joseph quaestiones biblicae*, Roma 1945.

Kaczmarek T., *Święty Józef w nauczaniu Ojców Kościoła: idee przewodnie*, „Studia Wrocławskie” 1(1998), s. 1–70.

Kolosowski T., *Święty Józef z Nazaretu w piśmiennictwie Kościoła starożytnego*, w: „*Lux ex Silesia*”. *Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. Józefowi Mandziukowi w 70. rocznicę urodzin*, red. W. Gliński, Warszawa 2013, s. 333–350.

Łach J., *Bracia Jezusa*, „Studia Theologica Varsaviensia” 11/2(1973), s. 257–264.

Łukaszczyk M., *Walka Hieronima z herezjami chrystocentrycznymi w świetle nauczania o Chrystusie zawartym w jego Listach*, „Vox Patrum” 90(2024), s. 145–164.

Mensbrugge van der A., *The Relatives of our Lord*, „Sobornost” 11(1952), s. 483–494.

Mirri L., *La verginità nel Mistero di Maria in san Girolamo*, w: *Papers presented at the Twelfth International Conference on Patristic Studies held in Oxford 1995: Augustine and his opponents, Jerome, other Latin Fathers after Nicaea, Orientalia*, red. E.A. Livingstone, *Studia Patristica* 33, Leuven 1997, s. 325–344.

Mirri L., *San Giuseppe di Nazareth secondo san Girolamo*, „Vox Patrum” 94(2025), s. 49–70.

Nocoń A., *Mąż Maryi – Józef w apokryfach Nowego Testamentu*, cz. 2: *Od narodzin Jezusa w Betlejem do śmierci Józefa*, „Vox Patrum” 80(2021) s. 37–68.

Nocoń A., *Św. Józef w apokryfach Nowego Testamentu (cz. 1: do narodzenia Jezusa w Betlejem)*, „Vox Patrum” 79(2021) s. 299–320.

Prentice W.K., *James the Brother of the Lord*, w: *Studies in Roman Economic and Social History in Honor of A.C. Johnson*, red. P.R. Coleman-Norton, Princeton 1951, s. 144–151.

Rabczyński P., *Postać św. Józefa w apokryfie*, „Żywot św. Józefa Ciesli”, w: *Św. Józef w wierze, kulcie teologii i sztuce. Perspektywa regionalna i uniwersalna*, red. J. Jezierski, K. Parzych-Blakiewicz, P. Rabczyński, Olsztyn 2012, s. 167–173.

Rurański G., *Wstęp*, w: Hieronim ze Strydonu, *Pisma polemiczne*, tłum. W. Kania, L. Nieścior, G. Rurański, Tyniec 2013, s. 13–30.